

Slutrapport

Flottledsåterställning i Svartån – Rickleåns avrinningsområde

Datum: 2021-01-08

Samarbetspartner:

Länsstyrelsen
Västerbotten

Tony Söderlund
Skellefteå kommun
0910-735000

Sammanfattning

Under 2019-2020 återställdes cirka 560 m strömsträckor i Svartån. Svartån var kraftigt påverkad av rensningar i form av bland annat släntmurar. Återställningen återskapade ett mer naturligt vattendrag med naturlig variation i strömhastighet, bottensubstrat och djup. Produktionsarealen ökade eftersom återställningen medförde en betydande breddning av vattendraget. Återställningen syftar i huvudsak till att återställa hydro-morfologin i vattendraget, d.v.s. de strukturer och processer som finns naturligt.

Målarten sett till fisk är i detta fall öring och harr. Elfiske utfördes före och efter åtgärden vilket inte kunde påvisa förekomst av dessa arter. Den påverkan som under lång tid funnits i Svartån har sannolikt kraftigt reducerat dessa fiskbestånd till mycket låga nivåer. Detta innebär att en återhämtning i fiskbestånden kan ta tid även om den fysiska miljön nu är återställd om inte en återintroduktion av lämplig stam genomförs.

Bakgrund

Skellefteå kommun är samarbetspartner inom projektet Samverkansprojekt Rickleån, vilket är ett projekt som syftar till att genom samverkan uppnå god ekologisk status i hela Rickleåns avrinningsområde. En del i Samverkansprojekt Rickleån är att fysiskt återställa vattenmiljöerna bland annat genom att ta bort hinder och återställa efter flottningen.

Svartån (vattenförekomst-ID: SE717728-169023) ligger inom Rickleåns avrinningsområde, mynnar i Kalvträsket och är ett av de större biflödena till Sikån (figur 1). Detta vattendrag har, enligt den lokala fiskevårdsområdesföreningen, haft ett relativt bra bestånd av öring trots kraftig påverkan av flottningen. Utöver flottledsrensningar är Svartån påverkad av en damm, Svartådammen, vilket sammantaget ger vattendraget måttlig ekologisk status.

Figur 1: Svartån rinner från Stensträsket till Kalvträsket och vidare i Sikån

Flottningen och kulturhistoriska värden i Svartån

Flottningen av timmer var som mest omfattande i Sverige mellan 1850-1950. Detta var den metod som användes för att transportera timmer till sågverken vilka ofta låg vid kusten. För att effektivt kunna transportera timret i vattendraget rensades vattendragen på sten som stockarna kunde fastna i. Stenvallar byggdes längs stränderna vilket stängde av sidofåror och vattendragen rätades. Dessa åtgärder var effektiva och fyllde sitt syfte, timret nådde sågverken betydligt snabbare. Samtidigt som dessa åtgärder var positiva för skogsindustrin så innebar det stora negativa konsekvenser för djur- och växtlivet i och kring vattendragen. Istället för naturlig variation i strömhastighet, storlek på sten och djup fick vattendragen en mer kanalliknande karaktär. Vattendragens bredd minskade och stora produktionsytor försvann. Utbytet mellan stranden och vattnet hindrades av stenvallar vilket innebar att färre kvistar, löv, träd, grus och sten tillfördes vattendragen. Dessa växtdelar utgör basen i näringskedjan och gruset samt sten skapar viktiga livsmiljöer för bland annat öringens fortplantning.

Svartån har sannolikt nyttjats som allmän flottled sedan 1922. Större delen av vattendragets längd är kraftigt rensad och längs sidorna ligger släntmursliknande konstruktioner som smalnar av ån och hindrar de periodiska översvämningarna som är naturliga vid t.ex. vårflod. Längs delar av ån består släntmurarna av väl sammanpassade stenar (figur 2). Se bilaga "Kulturhistorisk dokumentation av Svartån samt dammar 2019" för mer information om Svartåns kulturhistoria.

Figur 2: Kanaliserad sträcka med släntmur på båda sidor.

Svartån var innan åtgärd kraftigt rensad och stora stenvallar smalnade ihop vattendraget och hindrade vattnets kontakt med den kringliggande marken (figur 3).

Figur 3: Exempel på flottledsrensade sträckor i Svartån innan åtgärd

Rensningarna resulterade i en mycket avsmalnad och homogen å. Stenvallarna stängde effektivt av näringsutbytet mellan land och vatten. Den smala vattendragbredden samt avsaknaden av strukturer i ån resulterade i höga vattenhastigheter. Detta sammantaget kan antas ha resulterat till låg produktion och låg artdiversitet i ån.

Resultat

Totalt har ca 560 m strömsträckor i Svartån återställts efter flottningen. Utöver tre kortare sträckor där stenkistor delvis sparats utifrån kulturhistoriskt intresse har samtliga rensade sträckor åtgärdats.

Vid återställningen har målsättningen varit att återskapa strukturer och funktioner i vattendraget såsom det varit innan påverkan. Detta innebär att stenkistor längs stränderna plockats bort och materialet från dessa har använts till att återuppbygga vattendragsfåran (figur 4).

Figur 4: Exempel på sträckor i Svartån efter återställning.

I samband med att sten återförs till vattendraget och nivåhållande strukturer byggs upp stiger vattennivån i vattendraget. Denna nivåhöjning samt att stenkistorna längs stränderna pockats bort bidrar till att ån återfår sin naturliga kontakt med omkringliggande mark och det näringsutbyte som dessa vattendrag i stort är beroende av (figur 5). Under återställningsarbetet var det lågvatten och de djupaste delarna av ån var cirka 30 cm innan åtgärd. Efter återställningen hade maxdjupet ökat till cirka 90 cm.

Höjd vattennivå i kombination med att stenkistorna tagits bort resulterade i en breddning av ån. Breddningen varierar mellan 20 % - 100 % beroende på förutsättningarna, vilket resulterat i betydande nya produktionsytor för insekter och fisk m.m..

Figur 5: En sträcka i Svartån före och efter återställning.

Vid återställningen eftersträvades även att öka andelen död ved i ån. Död ved skapar i sig strukturer och skydd för insekter och liten fisk men framförallt fastnar andra grenar och löv i träden och bidrar till näring för insekter och fisk. Död ved tas i första hand från de stenkistor som ska rivas ut. Övriga träd i direkt anslutning till ån sparas för att utgöra skugga samt på sikt bidra med organiskt material i form av löv och kvistar. I snitt tillfördes cirka 1 träd per 20 m i samband med återställningen (figur 6).

Figur 6: Död ved har tillförts på restaurerad sträcka i Svartån

Hänsyn till kulturminnen

Flottningen är en del av människans historia och har satt spår i miljön, så även i Svartån. Återställningen i Svartån föregicks av en kulturhistorisk dokumentation i syfte att dokumentera och beskriva flottningshistorian i Svartån (se bilaga "Kulturhistorisk dokumentation av Svartån samt dammar 2019). Det fördes även en dialog med den lokala fiskevårdsföreningen samt boende, verksamhetsutövare och markägare innan återställningen genomfördes. Detta resulterade i att lämningar sparades på tre

områden, i syfte att synliggöra för besökare vad flottningen innebar och det arbete som lades på att rensa och bygga stenmurar i vattendraget. Den sammanlagda längden på dessa sträckor är cirka 50 m och på två av sträckorna restaurerades ena stranden (figur 7-9).

Figur 7: Område 1 i Svartån efter åtgärd där släntmur på vänstra sidan har lämnats orörd.

Figur 8: Område 2 i Svartån efter åtgärd där släntmur på vänstra sidan har lämnats orörd. Denna är släntmur var den best bevarade.

Figur 9: Område 3 i Svartån där släntmur har lämnats på båda sidor ån vilket visar hur delar av ån såg ut innan återställning.

Miljöåterställning genomförd i Svartån utanför projektet

Svartån ska enligt lokala källor varit öringsförande och fiske har bedrivits i ån. Även på senare år har det förekommit fångst av öring.

Under återställningsarbetet konstaterades dock att det var stor brist på lekgrus för öring. Det grus som en gång funnits i ån och utgjort lekmöjligheter för bland annat öring har på grund av rensningarna sannolikt spolats bort. Vid återställningsarbetet förbereddes därför områden där nytt lekgrus kunde tillföras.

Hösten 2020 beviljades LOVA-bidrag för att med hjälp av helikopter flyga ut nytt grus till åarna inom Rickleåns källflöden, däribland Svartån. Till Svartån flögs det ut cirka 6 ton grus som fördelades på två lekområden (figur 10).

Figur 10: Två platser i Svartån där nya lekbottnar anlades med grus som tillförts med helikopter.

Uppföljning av åtgärden genom elfiske

Svartån elfiskades sommaren 2019 före återställningen påbörjats samt hösten 2020 efter ån återställts.

Sommaren 2019 elfiskades två lokaler i syfte att ge en övergripande bild av förekomst av fisk innan återställningen genomfördes. Platserna för elfisket valdes i nedre respektive övre delen av Svartån (figur 11)

Figur 11: Elfiskelokaler i Svartån 2019

Vid provfisket 2019 fångades elritsa och abborre på den nedre lokalen och endast elritsa på den övre lokalen. Se elfiskeprotokoll för tätheter.

Vid elfisket 2020 valdes en ny elfiskelokal på den restaurerades sträckan som bedömdes ha de bästa förutsättningarna utifrån uppväxtområde för öring och harr (figur 12). Denna lokal är den lokal där löpande uppföljning bör utföras. Vid detta elfiske fångades gädda och elritsa.

Den påverkan som under lång tid funnits i Svartån har sannolikt kraftigt reducerat fiskbestånden till mycket låga nivåer. Detta innebär att en återhämtning i fiskbestånden kan ta tid även om den fysiska miljön nu är återställd om inte en återintroduktion av lämplig stam genomförs.

Figur 12: Lokal för uppföljning av åtgärden i Svartån som elfiskades 2020.

Informationsspridning

Informationsmöten samt fälträffar har hållits med markägare, fiskevårdsområden samt boende i området kring Svartån. Projektet har deltagit i informationsmöten som Länsstyrelsen anordnade genom Samverkansprojekt Rickleån, där syftet, tillvägagångssätt och resultat presenterats. Tre informationstavlor har tagits fram som beskriver projektet, resultatet och Svartåns flottningshistoria (figur 13). Dessa kommer att sitta i anslutning till de släntmurar som sparades i ån, intill flottarstigen som är en del av Kalvträsklederna.

Figur 13: Skyltar framtagna för att informera om projektet och kulturhistorian i Svartån

Ekonomi

Projektet har finansierats av Naturskyddsföreningen (Bra Miljöval fonden) och Länsstyrelsen i Västerbotten.

Totala kostnaden för projektet är 709 458 kr där Naturskyddsföreningen finansierat 365 000 kr för det faktiska återställningsarbetet med grävmaskin genom fonden för Bra miljöval. Länsstyrelsen i Västerbotten beviljade 334 801 kr från fiskevårdsmedel till projektet och resterande kostnader har tagits av Skellefteå kommun.

